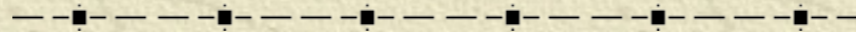
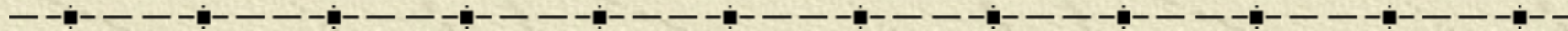
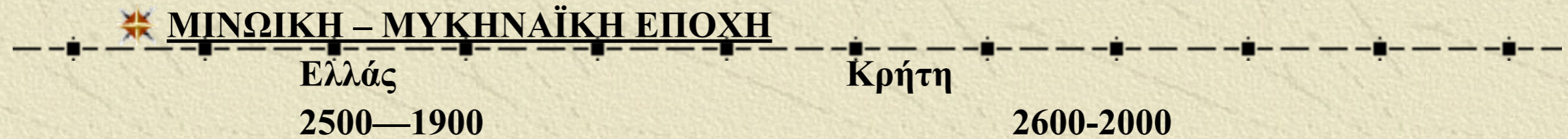

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

✦ ΚΑΘΟΔΟΣ ΔΩΡΙΕΩΝ
1150-1050

✦ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ
1050-700

✦ ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ
700-500

✦ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ
500-325

✦ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

323 π.Χ. – 30 π.Χ. (Ναυμαχία στο Άκτιο – Απόλυτη κυριαρχία Ρωμαίων)

- - 323 μ.Χ. (Μεταφορά της πρωτεύουσας στην Κωνσταντινούπολη – Ο Χριστιανισμός ως η επίσημη θρησκεία)
- - 7ος αιώνας (Κυριαρχία Αράβων στο χώρο Μ. Ανατολής)

✦ 2000 π.Χ. Άφιξη Ινδο-Ευρωπαίων στην Ελλάδα

✦ *deiwos = «θεός», που είναι παράγωγο του

*dyew- / diw-

✦ te-o στη Γραμμική Β.

✦ Οι θεοί των Μυκηναϊκών χρόνων «ΟΥΡΑΝΙΟΙ ΘΕΟΙ»
(πρβλ. έπη Ομήρου).

Σύμφωνα με Ομηρο οι θεοί (Ιλιάδα Ξ 290-291: χαλκίς = κουκουβάγια) χρησιμοποιούν διαφορετική ορολογία από ανθρώπους (Ιλιάδα Ξ 290-291: κύμινδης).

Αυτό κοινό χαρακτηριστικό στην επική ποίηση όλων των Ινδοευρωπαϊκών λαών.

✦ Ολυμπιακό Πάνθεο Μυκηναϊκών χρόνων
από θεούς της Μ. Ασίας (Χιττιτες).

✦ Στη Γραμμική Β αναφορές πολλών θεών
(που συναντούνται στη Μ. Ασία και
Μινωϊκή Κρήτη)

Διαφορές σε ολυμπίους θεούς (Δωδεκάθεο) και θεούς άλλων πανθέων Ανατολής:

1. Ιδρυτές πόλεων γενών,
2. Άμεση και απόλυτη σχέση με Ελληνισμό.

-
- ✦ Άρτεμις, Διονυσός, Ειλείθια, Ερινύς (Δήμητρα), **Πότνια**, Ποσειδών(Εννοδίγαιος, Εν[ο]σίδας), κ.ά.
 - ✦ 600 π.Χ. Πρώτες αναφορές για «Δωδεκάθεο» στη Λέσβο, Ιωνία και Μ.Ασία.
 - ✦ 500 π.Χ στην Αττική.
 - ✦ Αυτή την εποχή και λατρεία των ΗΡΩΩΝ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΘΕΩΝ

✦ 1. Ulrich von Willamowitz-Moellendorf
(1848–1931)

-
-
- ✦ 1. Προελληνικοί (Χθόνιοι) θεοί
 - ✦ 2. Ολύμπιοι θεοί
 - ✦ 3. θεοί (τοπικοί)
 - ✦ 4. θεοί (πανελλήνιοι)

W.F. OTTO (1874-1958)

✦ Σύμφωνα με W. F. Otto στο βιβλίο του *Die Goetter Griechenlands* : οι θεοί έχουν
ΣΤΑΤΙΚΟ και
όχι ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Louis Gernet (1882-1962)

M. P. Nilsson (1874-1967)

✦ *Geschichte der Griechischen Religion (Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας)*, vols. I-II

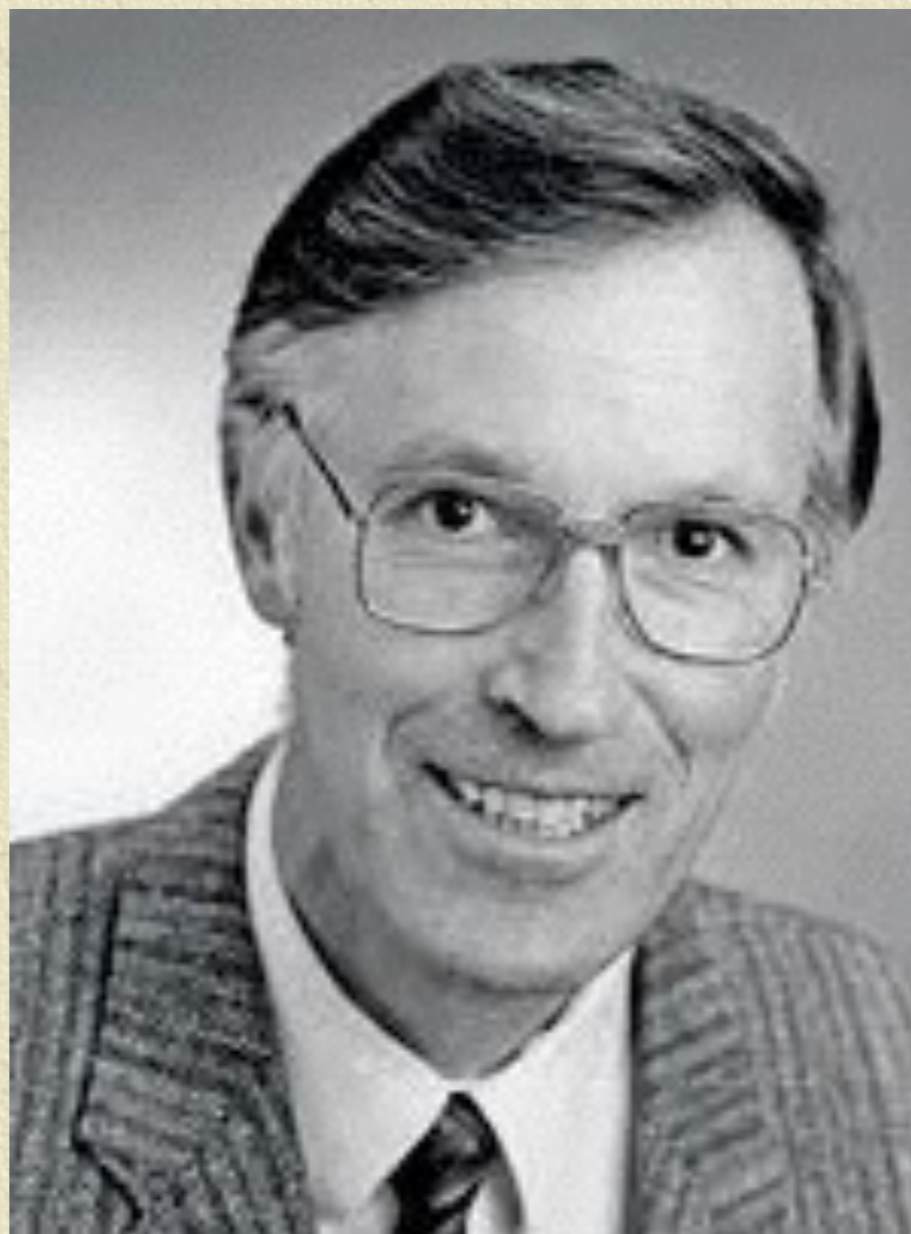
Θεοί Ομήρου + Μυκηναϊκοί εποχή

Επιρροή από «εξελικτικές θεωρίες» εποχής του για ερμηνεία αρχαίας ελληνικής θρησκείας.

1. «κατώτεροι θεοί» (Κένταυροι, Νύμφες, Μούσες).

2. Ανώτεροι θεοί

W. Burkert (1931 -)

✧ 1. τελετουργία

✧ 2. θεοί.

✧ Πολυθεϊσμός ως «σύστημα»

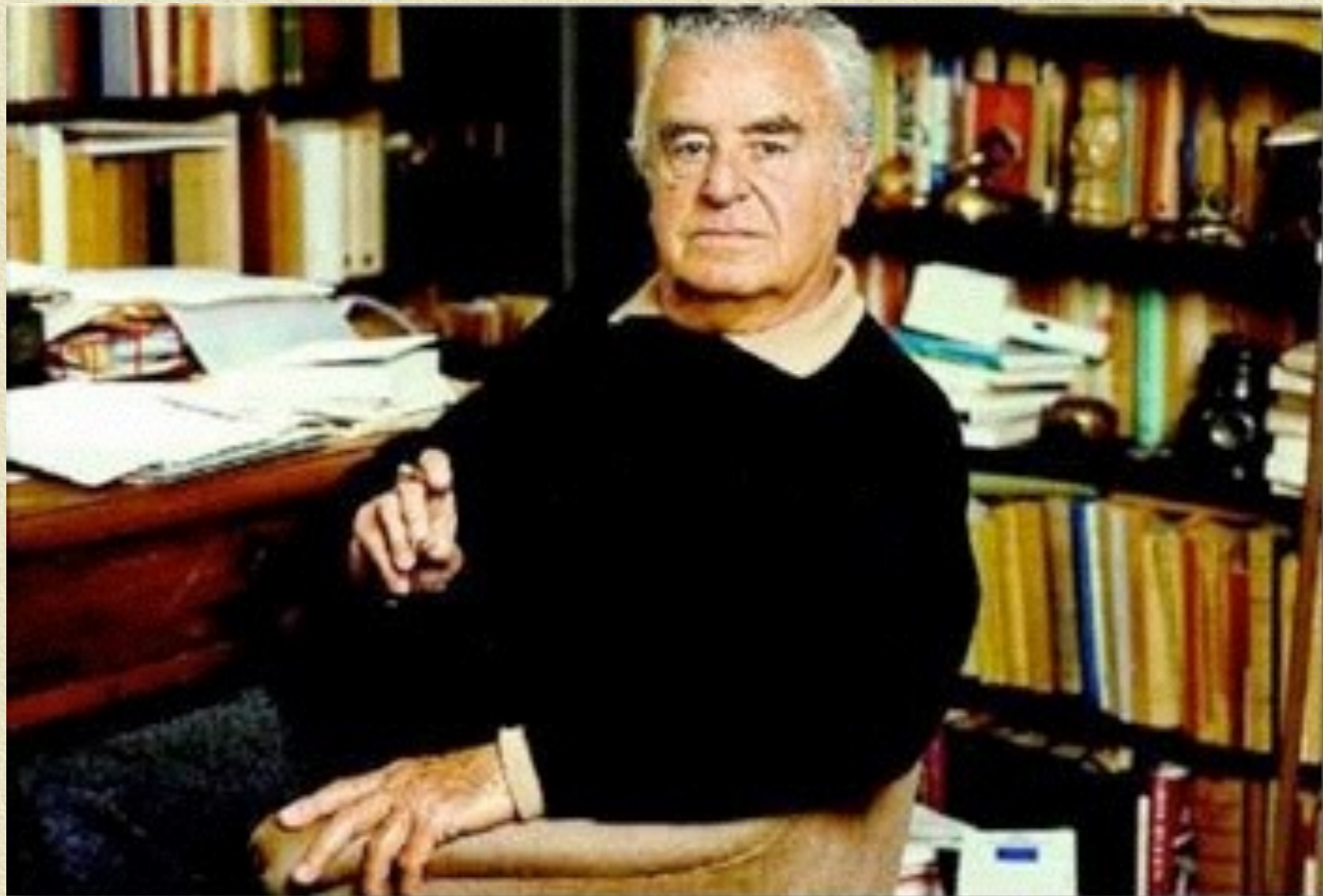
✧ ΧΘΟΝΙΟΙ (+ ΗΡΩΕΣ [δέος των νεκρών ως κυριότερος παράγοντας για δημιουργία της λατρείας τους] – ΗΜΙΘΕΟΙ, π.χ. Ασκληπιός)

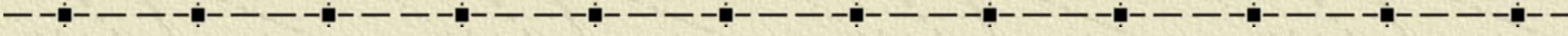
✧ vs.

✧ ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΘΕΟΙ

✧ Μέση Ανατολή - Ελλάδα

J. P. VERNANT (1914-2007)

Ολύμπιοι θεοί + ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ

Θεοί + α) πάνθεον (τοπικών) πόλεων

β) Πανελληνιο πάνθεον

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

α) Χθόνιοι (Προέλληνες)

β) Ολύμπιοι (Άχαιοί – Δωριείς)

Σύμφωνα με Ν. Παπαχατζή (*Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, σελ. 103-104):

«Οι θεοί του νεώτερου ή δευτέρου» πανθέου είχαν μια διαφορά από τους άγριους αυτούς και πρωτογόνους (*sic*) θεούς. Η διαφορά ανέβασε την θρησκεία κατά ένα σκαλοπάτι προς τον εξευμενισμό της, οι άνθρωποι όμως δεν απέκτησαν αμέσως ένα πάνθεο καλόβουλων και ήπιων υπάρξεων, όπως κάποτε και οι ίδιοι οι αρχαίοι νόμιζαν. Αυτό έγινε, όταν η θρησκεία μπήκε στην περίοδο της πλήρους ωριμότητας και ακόμα περισσότερο όταν υπερωρίμασε, οπότε άρχισε και η γοργότερη αποσύνθεσή της. Στα παλαιότερα χρόνια και όταν οι ολύμπιοι θεοί χαρακτηρίζονταν ως «στρεπτοί» (βλ. Ομηρ. *Ιλιάδα* I 497), δεν έπαυαν να είναι αυστηροί και άγριοι (αν και είχαν ανθρωπόμορφοι και δεν ήταν πια «δεινά πέλωρα»). Το μόνο γνώρισμα που τους ξεχώριζε από τους πρώτους θεούς ήταν πως μπορούσαν να εξευμενισθούν και να γίνουν δυνάμεις φιλικές. Αυτό είναι το αληθινό πρώτο σκαλοπάτι προς τον εξευμενισμό της θρησκείας: ξέροντας κανείς πως οι θεοί κάμπτονται με τη λατρεία, είναι πρόθυμος να συνδεθεί εγκάρδια μαζί τους και έτσι η λατρεία γίνεται θερμότερη».

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΡΟΠΗ

DO UT DES

(ΣΟΥ ΔΙΝΩ ΓΙΑ ΝΑ ΜΟΥ ΔΩΣΕΙΣ)

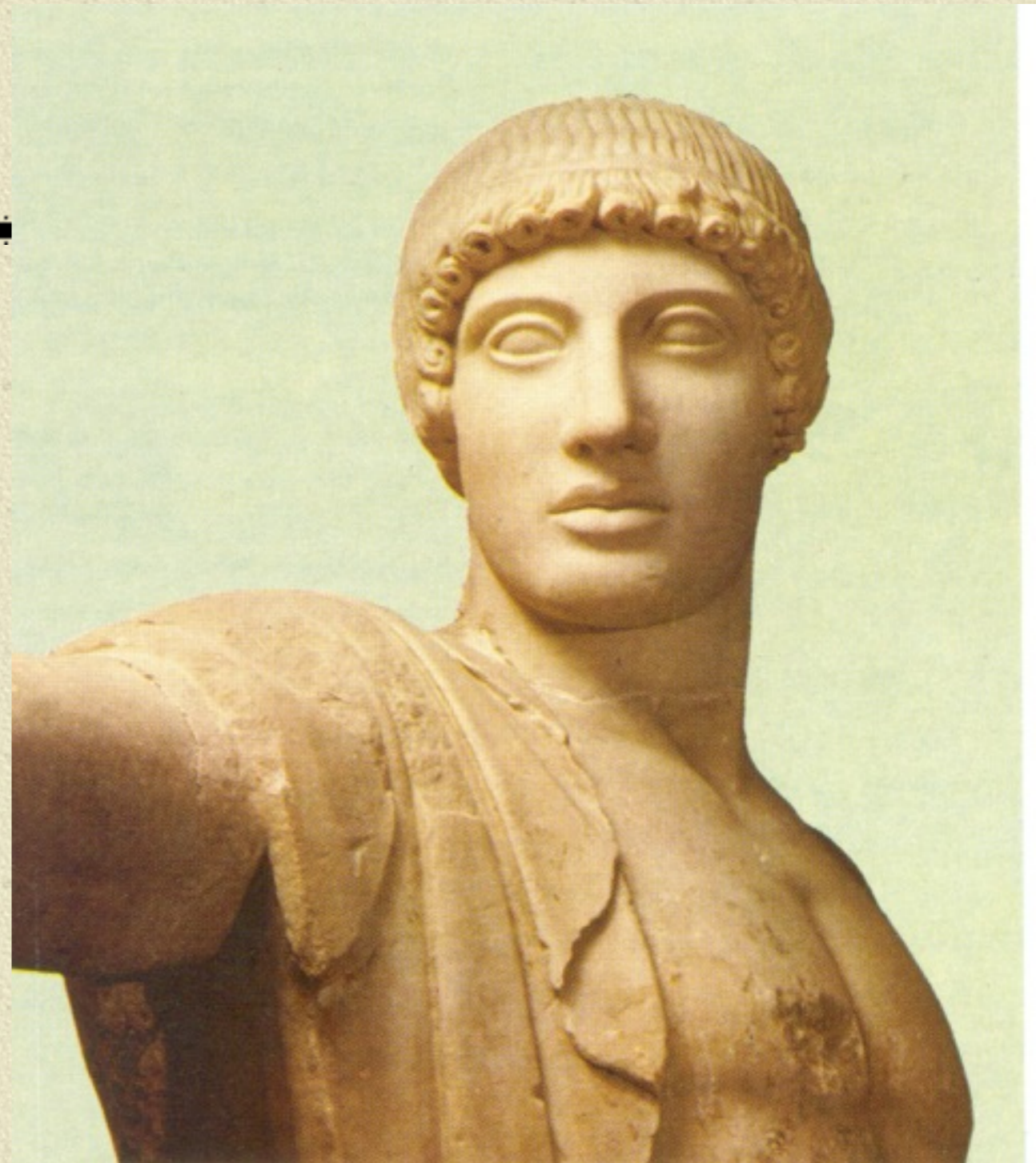
DO UT ABEAS

(ΣΟΥ ΔΙΝΩ ΓΙΑ ΝΑ ΣΕ ΑΠΟΤΡΕΨΩ)

Ένα από τα «δεινά πέλωρα» του προολυμπιακού πανθέου, σε σύγκρουση με το Δία. Η αρχαϊκή αυτή αγγειογραφία συμβολίζει με συναρπαστικό τρόπο την πάλη των νεότερων ή ολύμπιων θεών κατά των αρχαίων θεών, δηλαδή κατά των τερατωδών υποχθόνιων υπάρξεων, στις οποίες ανήκουν, πλην του Τυφωέα και της Μέδουσας, οι λαϊκότερες στα ιστορικά χρόνια Ερινύες.

Σε αρχαϊκή αγγειογραφία:
Γενειοφόρος Απόλλων
κιθαρωδός, με μακρά μαλλιά
και είδος ιερατικής περιβολής.

Επιβλητικός αγένειος Απόλλωνας
στη μέση της δυτικής εναέτιας
σύνθεσης του ναού του Δία στην
Ολυμπία.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά θεών

1. Αθανασία,
2. Ανθρωπομορφισμός,
3. Δύναμη.

Σχέσεις θεών και ανθρώπων

1. Επιφάνεια (Θεοφάνεια),
 - α. Όνειρο,
 - β. Μεταμόρφωση.
- α1. Μέγεθος (σε σχέση με θνητούς)
 - α2. Ομορφιά,
 - α3. Λάμψη,
 - α4. Ευωδία.
2. Πίστη,
3. "Θεολογία" (κριτική)

Α. Ζεύς πατήρ και βασιλεύς

Ινδοευρωπαϊκές θεότητες

Διάς-->ινδοευρωπαϊκή ρίζα:
«λάμπω»

dies -deus

Dyaus Pitar (Ινδία)

Jupiter (Ρώμη)

Ζευς πατήρ (Ελλάδα)

Ζευς πατήρ (Ελλάδα)

vs

α.εξουσία (Jupiter),

β.πόλεμος (Mars),

γ.γονιμότητα (Quirinus [Κυρινός ή Ενυάλιος]
(σύμφωνα με G. Dumézil)

«Τριάδα Καπιτωλίου»: Δία (Jupiter) - Ηρα
(Juno)- Αθηνά (Minerva).

Ζευς πατήρ (Ελλάδα)

vs

Mitra, Varuna (Περσικό πάνθεον).

Ζεϋς πατήρ (Ελλάδα) ενσαρκώνει:

- α) Δύναμη**
- β) Δίκη (Δικαιοσύνη)**
- γ) Εκπρόσωπος κάθε μονάρχη**
- δ) Προστάτης διαφόρων επαγγελμάτων και συντεχνιών:**
 - 1. σιδηρουργούς + Ήφαιστος,**
 - 2. στρατιώτες + Άρης,**
 - 3. κυνηγούς + Άρτεμη,**
 - 4. αοιδούς + Απόλλων**
 - 5. βασιλείς.**

Βλ. Καλλιμαχος, "Ύμνος Ι: Εἰς Δίαν 76-77

τί δ' οὐ κρατέοντος ὑπ' ἰσχύν; αὐτίκα χαλκῆας μὲν ὑδείομεν Ἡφαί-στοιο, τευχηστὰς δ' Ἄρηος, ἐπακτῆρας δὲ Χιτώνης Ἀρτέμιδος, Φοίβου δὲ λύρης εὖ εἰδότας οἴμους· ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες, ἐπεὶ Διὸς οὐδὲν ἀνάκτων θειότερον· ...

Δίας + Τρίαδες θεοτήτων (+ κοσμικά επίπεδα):

- α) Δίας (Ουρανός),
- β) Ποσειδώνας, (Θάλασσα)
- γ) Ἄδης (Κάτω Κόσμος)

Βλ. Πausanias II 2,8: τὰ δὲ τοῦ Διός, καὶ ταῦτα ὄντα ἐν ὑπαίθρῳ, τὸ μὲν ἐπὶ κλησὶν οὐκ εἶχε, τὸν δὲ αὐτῶν Χθόνιον καὶ τὸν τρίτον καλοῦσιν Ὑψιστον.

II 24, 4: τρεῖς δὲ ὀφθαλμοὺς ἔχειν ἐπὶ τῷδε ἄν τις τεκμαίροιο αὐτόν. Δία γὰρ ἐν οὐρανῷ βασιλεύειν, οὗτος μὲν λόγος κοινὸς πάντων ἐστὶν ἀνθρώπων. ὃν δὲ ἄρχειν φασὶν ὑπὸ γῆς, ἔστιν ἔπος τῶν Ὀμήρου Δία ὀνομάζον καὶ τοῦτον Ζεὺς τε καταχθόνιος καὶ ἐπαινή Περσεφόνεια. Αἰσχύλος δὲ ὁ Εὐφορίωνος καλεῖ Δία καὶ τὸν ἐν θαλάσῃ. τρισὶν οὖν ὀρῶντα ἐποίησεν ὀφθαλμοῖς ὅστις δὴ ἦν ὁ ποιήσας, ἅτε ἐν ταῖς τρισὶ ταῖς λεγομέναις λήξεσιν ἄρχοντα τὸν αὐτὸν τοῦτον θεόν.

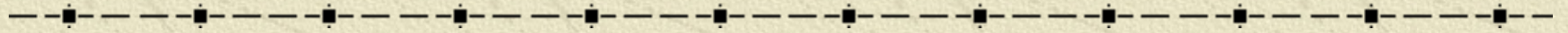
Αἰσχύλος, Ικετ.155: Ζήνα των κεκμηκότων, πολυξενώτατον

Σχόλιον Πλάτωνα, Κρατύλος, 402: Δία ενυάλιον

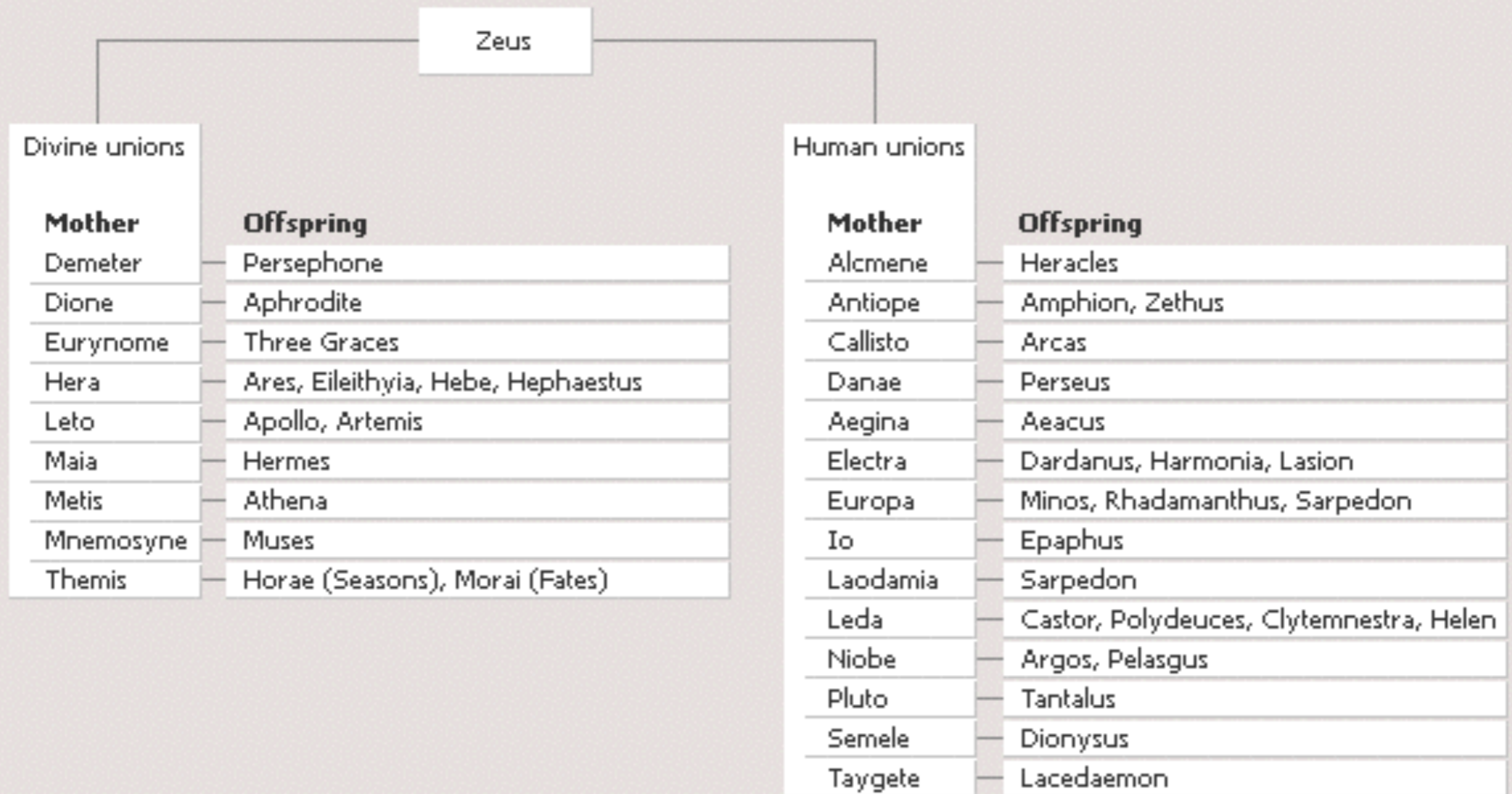
Ο Ζευς ως ύψιστος ή ουράνιος
θεός, ως καταχθόνιος (του
κάτω κόσμου) και ως ενάλιος
(του πελάγους) σε
αγγειογραφία του 5ου π.Χ.
αιώνα.

Δίας + Θεές (ως ζεύγη)

- α) Δίας + Γη ή Γαία = γεννήτωρ
+ βροχή = Ζεύς Όμβριος – Υέτιος – Ικμαίος. Καρποδότης – Πλούσιος – Γεωργός
+ άνεμοι = Ζεύς Ούριος - Ευάνεμος.
+ κεραυνός = Ζεύς Ασραπιαίος, Βροντών - Κεραύνιος
- β) Δίας + Ήρα = γάμος-οικογένεια – κοινωνία – αρμονία.
- γ) Δίας + Μήτις = ευφύια, έξυπνη πονηριά.
- δ) Δίας + Θέμις = τάξη εποχών στη φύση, και ισορροπίας των ανθρώπων στην πόλη (Ώραι) και Μοίρα.
- ε) Δίας + Εστία = προστάτης οίκου.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑ

Επίθετα:

- α) Πατήρ θεών και ανθρώπων
- β) Πατρώος (+ Απόλλωνα)
- γ) Φράτριος (+ Αθηνά Απατουρία)
- δ) Πολιεύς (+ Αθηνά Πολιάδα Αθήνας)
- ε) Έρκειος
- στ) Αγιεύς (+ Απόλλωνα και Ερμή) = προστάτης των πυλών και έλεγχος εισόδων.
- ζ) Κλάριος = μοιράζει τους κλήρους, προστασία συνόρων.
- η) Κτήσιος = προστάτης περιουσίας.
- θ) Χθόνιος, Καταχθόνιος, Μειλίχιος, Σκοτίτας (Αργολίδα-Λακωνία-Αρκαδία) – Τροφώνιος (Βοιωτία)

Παυσανίας, ΙΙΙ 10,6: ἰοῦσι δὲ ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν ἔστιν ὁ τόπος οὗτος ἅπας δρυῶν πλήρης· τὸ δὲ ὄνομα τῶ χωρίῳ Σκοτίταν [τὸ δὲ σκότος] οὐ τὸ συνεχὲς τῶν δένδρων ἐποίησεν, ἀλλὰ Ζεὺς ἐπὶ κλησιν ἔσχε Σκοτίτας, καὶ ἔστιν ἐν ἀριστερᾷ τῆς ὁδοῦ δέκα μάλιστα που στάδια ἐκτραπομένοις ἱερὸν Σκοτίτα Διός· Γιορτὴ Διασίων στην Αθήνα (χθόνιος Δίας):

Θουκ. Ι 126: Διὸς ἑορτὴ μειλιχίου ἔξω τῆς πόλεως ,

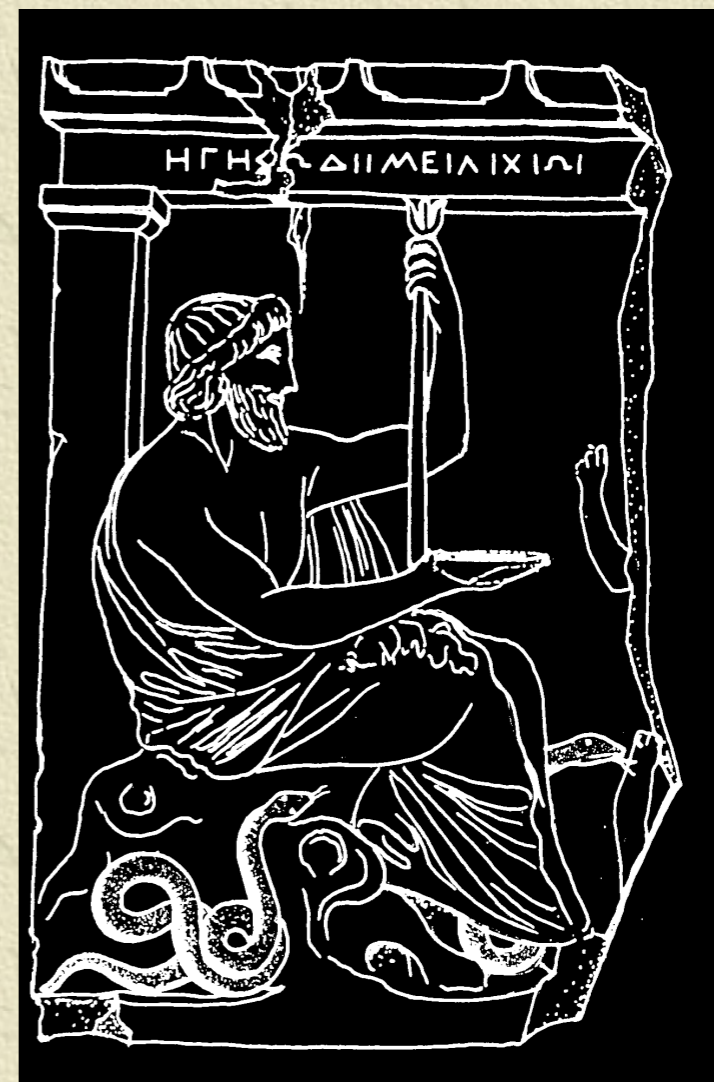
Ἡσύχιος, λ. Δίασια, καὶ σκυθρωποὺς ἀπὸ τῆς ἑορτῆς , ἣν ἐπετέλουν μετὰ τινος στυγνότητος θύοντες».

- ι) Ὀρκιος
- κ) Σωτήρας
- λ) Ξένιος
- ι) Λαφύστιος (λατρεία στη Βοιωτία και Θεσσαλία)

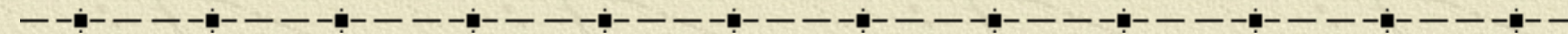
Αναθηματικό ανάγλυφο, ύψους περίπου 60 εκατοστών με παράσταση μεγάλου γενειοφόρου φιδιού από ιερό του μειλίχιου Δία του Πειραιά (Σήμερα στο Βερολίνο). Η επιγραφή: «Δί μειλιχίω».

Το αριστερό μέρος αναθηματικού ανάγλυφου με την επιγραφή «Ηγησώ Δί μειλιχίω», από την Κέρκυρα. Ο Ζευς με σκήπτρο στο αριστερό χέρι, καθιστός σε βράχο, δέχεται χοές σεβιζόντων στην προτεινόμενη φιάλη. Φίδι ανάγλυφο στην πρόσθια πλευρά του βράχου. Άλλο προβάλλει το κεφάλι στην οπίσθια πλευρά.

B. Θνητοί και αθάνατοι

Ζεύς Κρης ή Κρητογενής, Δικταίος ή Ιδαίος.

Ινδοευρωπαϊκοί θεοί + επιμειξίες γηγενών θεοτήτων (τέλη 15^{ου} π.Χ. αιώνα):

Ζεύς,

Ποσειδών,

Ενυάλιος (Άρης),

Παιάων (=Παιάν =Απόλλων),

Διόνυσος,

Ήρα,

Αθηνά,

Άρτεμις,

2 Άνασσεσ (Wanasso) (δηλ. Δήμητρα +Κόρη)

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- Τον 8ο π.Χ. επαναφορά στη χρήση των ταφικών οικοδομημάτων (μυκηναϊκής εποχής) που είχαν εγκαταλειφθεί.
- Ταφικές τιμές σε μυθικά πρόσωπα (πολλές φορές έλκουν την καταγωγή τους σε ορισμένα γένη ευγενών ή φρατρίες).
- Αυτοί οι ΜΥΘΙΚΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ, οι οποίοι φέρουν το όνομα των ΗΡΩΩΝ του έπους, και ανήκουν, όπως και εκείνοι, σε ένα μακρινό παρελθόν, σε καιρούς άλλους, έρχονται να συγκροτήσουν στο εξής μια κατηγορία από Δυνάμεις υπερφυσικές που διακρίνονται τόσο από τους θεούς όσο και από τους κοινούς θεούς.
- Η λατρεία των ηρώων (προστάτες διαφόρων πόλεων) έχει χαρακτήρα ΠΟΛΙΤΙΚΟ και συνδέεται με τη γη (ΧΘΟΝΙΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ).

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- Η λατρεία τους συνδέεται με ένα συγκεκριμένο τόπο, ένα τάφο(ο οποίος μαρτυρεί την παρουσία του νεκρού κάτω από τη γη, του οποίου τα οστά χρειάστηκε σε κάποιες περιπτώσεις να αναζητηθούν σε τόπους μακρινούς και να μεταφερθούν στο τόπο που τους ανήκε. ΕΤΣΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΜΥΘΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ, Βλ. σχετικά Θησεάς και χρήση μύθου του τον 5ο π.Χ. αιώνα).
- Τάφοι και λατρείες ηρώων, μέσω του κύρους του τιμώμενου προσώπου, λειτουργούν ως σύμβολα δόξας αλλά και προστασίας μιας κοινότητας,
- Πολλές φορές ο τόπος ταφής (μνημείο) φυλάσσεται κρυφός διότι από την ασφάλεια του εξαρτάται η σωτήρια της πόλης.
- Αυτός ο τάφος (συνήθως) στο κέντρο της πόλης (αγορά): ιδιαίτερα στις περιπτώσεις λατρείας τους ως : “ηρώων ιδρυτών”, “ήρωα αρχηγέτου”, “ήρωα ευρετή”, “ήρωα οικιστή”
- Πολλές φορές ο τόπος ταφής του ήρωα κρυφός (ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΠΟΛΗΣ).

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- Πολλές φορές υπάρχουν τάφοι του ίδιου ήρωα σε διάφορες περιοχές της υπαίθρου (ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ). Μ' αυτό τον τρόπο ενισχύεται η σχέση πόλης-κράτους και υπαίθρου (χώρας). Συνένωση όλων των μελών της ομάδας γ'θρω απ'οτη συγκεκριμένη λατρεία
- Φυσικά υπάρχουν ΔΙΑΦΟΡΕΣ ανάμεσα στη ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΩΝ ΘΕΩΝ και αυτής των ηρώων:
- ΘΕΟΙ: η λατρεία τους έχει σταθερό και υποχρεωτικό για όλους χαρακτήρα.
- ΗΡΩΕΣ: η λατρεία τους αναφέρεται ΜΟΝΟ σε έναν στενό κύκλο συγγενών και είναι περιορισμένης διάρκειας.
-

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- Οι ήρωες διακρίνονται (μετά το θάνατό τους) από υπόλοιπους ανθρώπους (είναι πιο δυνατοί, μεγαλόσωμοι, όμορφοι κτλ.).
- Ηρώες + επική ποίηση.
- Ηρωες + μνήμη (μιας πόλης-κράτους, ή όλων των Ελλήνων).
- Σύμφωνα με μαρτυρία του Ησιόδου χαρακτηρίζονται ως *ΗΜΙΘΕΟΙ*.
- Η θέση τους (μετά θάνατον) στον Όλυμπο ή στους *Νήσους των Μακάρων*.
- Ηρωοποίηση (ΜΟΝΟ) μετά το θάνατο vs. αντιλήψεις κατά τη διάρκεια ελληνοιστικών χρόνων (θεοποίηση ηγεμόνων).
- *ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ* + η έννοια του μέτρου και της αρμονίας σύμφωνα με τα δεδομένα της αρχαιοελληνικής ιδεολογίας.

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- Οι ήρωες δεν αποτελούν διαμεσολαβήτες ανάμεσα στους αθανάτους και θνητούς. Είναι “αυτόχθονες” Δυνάμεις συνδεδεμένες με τον τόπο όπου βρίσκεται η υπόγεια κατοικία τους.
- Η δύναμη τους είναι εγγραμμένη στον τάφο και στα οστά τους.
- Λατρεία ανώνυμων ηρώων (π.χ. Μαραθώνας).
- Ο Ησίοδος, τον 7ο π.Χ. αιώνα είναι αυτός που πρώτα διέκρινε με σαφήνεια τις διάφορες τάξεις των θείκων όντων (αυτή η τυπολογία γίνεται αργότερα αποδεκτή από Πυθαγορείους και Πλάτωνα) :
 - α) θεοί,
 - β) δαίμονες,
 - γ) ήρωες,
 - δ) νεκροί

ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΕΣ

- **Θεοί** (αθάνατοι) *τὰ ρεία ζῶ(ο)ντες*
- **άνθρωποι** + θάνατος (αντιλήψεις ομηρικής εποχής, εξέλιξη μετά από επηρεασμό ορφικών αντιλήψεων).
- Νεκρικές τελετές + λατρεία